Endokrinní systém

30.5. 2005

Vyšetření endokrinních funkcí

- Ideální: aktivita v buňkách.
- Hormonální hladiny v krvi (v plasmě nebo séru)

Bazální hladiny v krvi

- Stanovení pomocí asay
- Pozor na variabilitu hladin v čase
- Efekt věku, vývojového stavu, pohlaví
- Bazální hladiny jsou výhodné pro systémy s dlouhým poločasem (např. T4 and T3). Mají malou variabilitu v krátkých časových úsecích a náhodné vzorky jsou proto uspokojivé.
- Bazální hladiny u ostatních hormonů mohou být taky uspokojivé, pokud jsou interpretovány s ohledem na čaovou variabilitu normálního intervalu, dietu nebo polohu těla.
- Variabilní v čase: FSH, estrogeny a progesteron
- Variabilní podle nabídky Na+, podle polohy a věku: systém renin-angiotenzin-aldosteron.
- Hormony se vztahem ke stresu (katecholaminy, prolaktin, GH, ACTH a cortisol) vyžadují odběr z kanyl za nějakou dobu po jejím zavedení.

Další tělesné tekutiny

- ***Moč*** - 24 hodinový sběr (pozor na nekompletní nebo špatně časované odběry). Variabilita podle věku, pohlaví a tělesných parametrů.
- ***Sliny*** – vyšetření steroidů u dětí, genetické analýzy

Stimulační a supresní testy

- Používají se, pokud výsledky testování bazálních hladin nejsou jednoznačné.
- Stimulační testy slouží k potvrzení suspektního deficitu.
- Supresní testy slouží k potvrzení suspektního nadbytku v sekreci hormonu

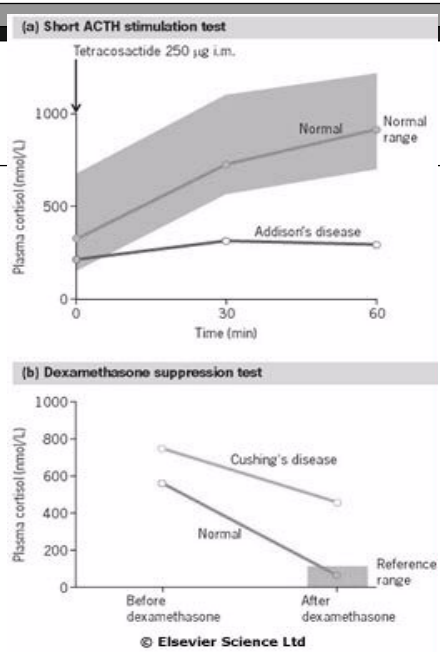

Měření koncentrace hormonů

- Cirkulující hladiny většiny hormonů jsou velmi nízké (10-9-10-12 mol/L) a není možno je měřit pomocí jednoduchých chemických technik.
- Obvykle imunoasaye s použitím vysoce specifických protilátek.
- Interakce hormon-protilátka se měří pomocí značeného hormonu po separaci volné a vázané frakce.
- Omezení: není vždy jednoznačná korelace mezi výsledkem a biologickou aktivitou hormonu
- HPLC.

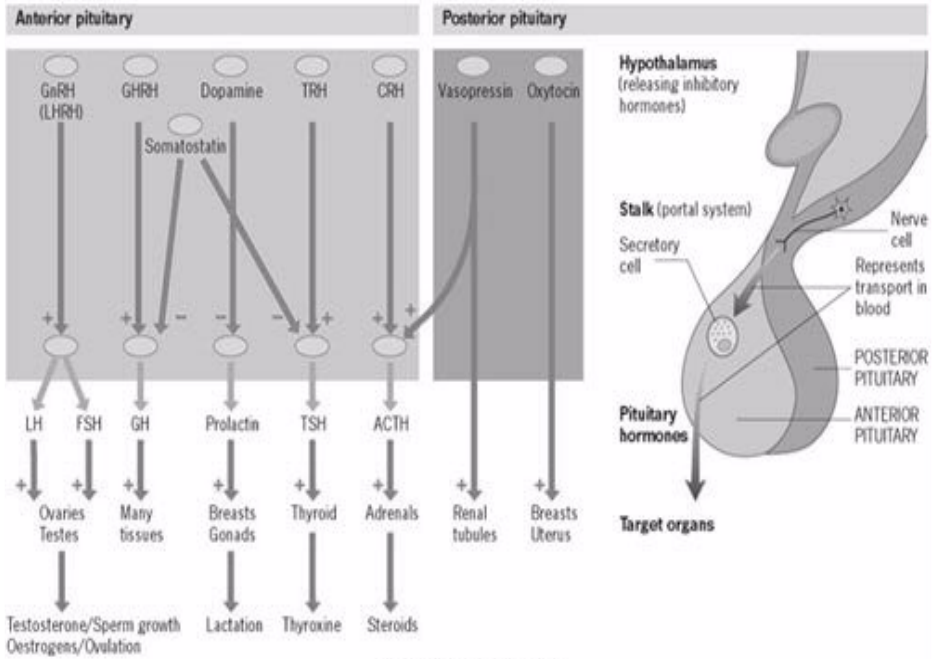

Neurohypofýza

- Funguje jako zásobní orgán.
- ADH (vazopresin) a oxytocin (nonapeptidy) jsou
- syntetizovány v nn. supraopticus a paraventricularis předního hypotalamu
- Transportovány podél axonu a skladovány v v neurohypofýze.
- Poškození hypofyzární stopky nebo samotné neurohypofýzy nevede k zastavení syntézy a uvolnění obou hormonů.

Žízeň

- Vasopresin působí na úrovni ledvin prostřednictvím dvou receptorů V1 a V2.
- Stimulace V2 receptorů vede ke zvýšené permeabilitě buněk sběrného kanálku pro vodu, což umožňuje reabsorbci hypotonické luminální tekutiny.
- Redukuje diurézu
- Způsobuje oběma těmito účinky retenci vody v organismu.

Žízeň

- Při vysokých koncentracích způsobuje vazokonstrikci prostřednictvím V1 receptorů.
- Změny v osmolalitě plasmy se registrují ormoreceptory v předním hypotalamu.
- Sekrece vasopresinu je suprimována pod 280 mOsm/kg, což umožňuje maximální vodní diurézu v hypotonickém stavu.
- Při vyšších hladinách osmolality se hladina vasopresinu zvyšuje přímo úměrně plasmatické osmolalitě.
- Na horní hranici normální osmolality (295 mOsm/kg) je dosaženo maximální antidiurézy.
- Pocit žízně se dostavuje nad 298 mOsm/kg.

Žízeň

- **Centrum žízně v předním hypotalamu**.
- Osmoreceptory v přední stěně třetí komory řídí osmotickou regulaci žízně. Hypovolémie a hypotenze stimulují mechanismus žízně aktivací nízkotlakých (venózních) a vysokotlakých (arteriálních) napěťových (stretch) receptorů. Impulzy z těchto receptorů jsou vedeny přes n. vagus a glosofaryngeus do prodloužené míchy a odtud do hypothalamu. Hypotalamus je navíc stimulován přímo AT II.
- Poruchy mechanismu žízně jsou mohou vyplývat z poruchy aktivace e mechanismu prostřednictvím hypovolémie a hypotonicity, nebo z poruchy kognitivních funkcí, které umožňují normálně vnímat žízeň.
- Jakékoliv léze předního hypotalamu povedou k poruchám mechanismu žízně, resp. sekrece ADH.

Table 18.34
Factors affecting vasopressin release

Increased by:	Decreased by:
Increased osmolality	Decreased osmolality
Hypovolaemia	Hypervolaemia
Hypotension	Hypertension
Nausea	Ethanol
Hypothyroidism	α-Adrenergic stimulation
Angiotensin II	
Epinephrine (adrenaline)	
Cortisol	
Nicotine	
Antidepressants	

© Elsevier Science Ltd

Regulace exkrece vody

- Homeostáza tělesných tekutin řízena:
- Žízní
- Koncentračními a dilučními funkcemi ledvin
- Intracelulárními osmereceptory v hypotalamu
- Volumoreceptory v kapacitních cévách poblíž srdce,
- Systémem renin-angiotenzin-aldosteron.

Žízeň

- 4 stimuly žízně
- **Hypertonicita**: reakce na buněčnou dehydratace osmoreceptorů v hypothalamu
- **Hypovolémie**: nízkotlaké baroreceptory ve velkých vénách a pravé srdeční síni
- **Hypotenze**: Vysokotlaké baroreceptory v sinus caroticus a v aortě
- **Angiotensin II**: zvýšená produkce na signalizaci renální hypotenze

Regulace exkrece vody

- ADH zvyšuje permeabilitu pro vodu normálně nepropustných kortikálních i medulárních sběrných kanálků.
- Při absenci ADH se ve sběrných kanálcích reabsorbuje jen málo vody, a proto se vylučuje zředěná moč.
- Přítomnost ADH podporuje rebsorbci vody ve sběracích kanálcích při výhodném osmotickém gradientu mezi tubulární tekutinou a koncentrovanějším intersticiem, což vede k nárůstu osmolality moči a poklesu volumu moči.

Buňky sběrných kanálků

- Kortikální sběrné kanálky mají dva typy buněk s velmi odlišnými funkcemi:
- *Hlavní buňky* (cca 65%) mají Na+ a K+ kanály v apikální membráně a Na+-K+-ATPázové pumpy v bazolaterální membráně.
- *Vmezeřené buňky* netransportují NaCl, protože mají malou ATPázovou aktivitu. Hrají roli v udržování H+ a HCO3- a K+.

ADH

- ADH působí zejména na hlavní buňky na V2 (vasopressin) receptorech lokalizovaných na bazolaterálním povrchu hlavních buněk, což vede k aktivaci adenylát cyklázy. Přes aktivaci proteinkinázy dochází k pohybu a posléze inzerci vodních kanálů (aquaporinů) do luminální membrány.
- Tyto vodní kanály otevírají luminální membránu a umožňují pohyb vody do buňky podél osmotického gradientu.
- Voda se rychle vrací do systémové cirkulace přes bazolaterální membránu. Jakmile se vliv ADH uplatnil, vodní kanály agregují s otvory pokrytými clathrinem, což vede k jejich odstranění z luminální membrány endocytózou a jejich návratem do cytoplasmy.
- *Nefrogenní diabetes insipidus*

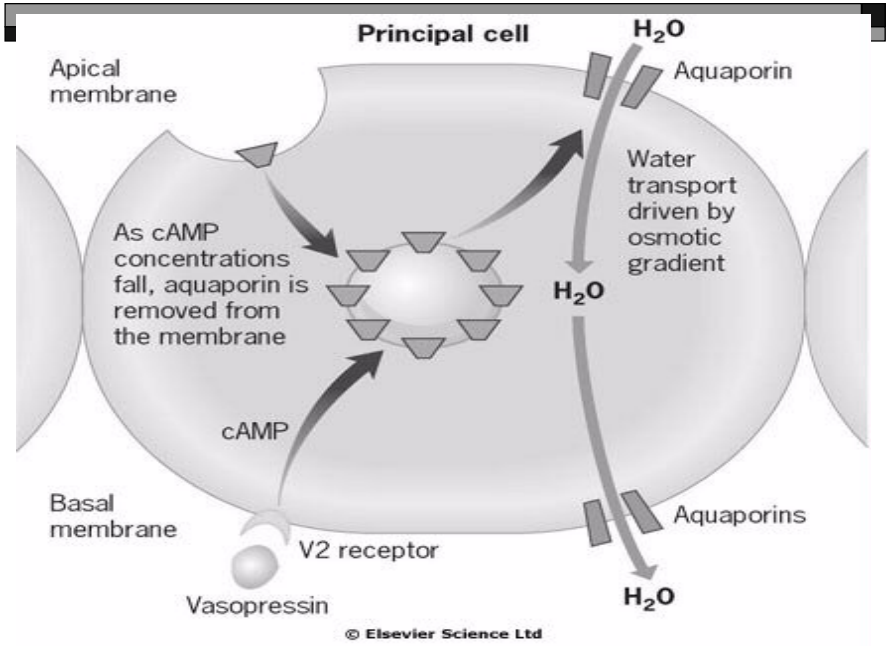

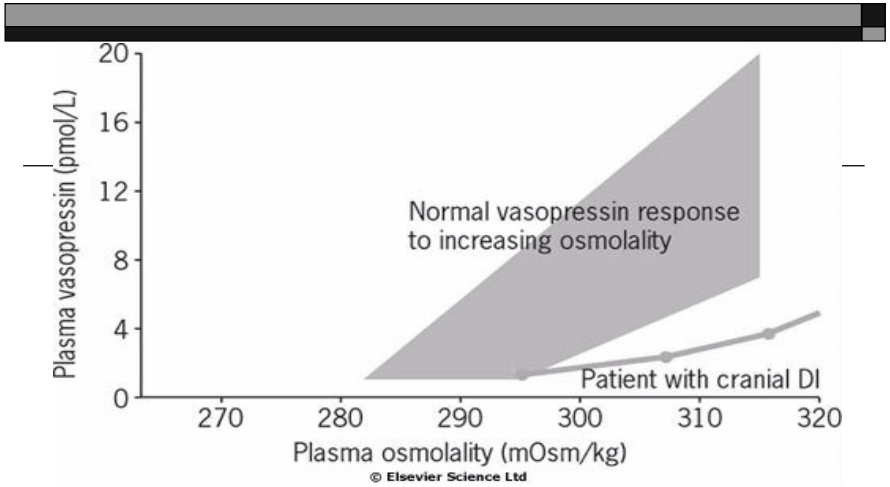

Table 18.34
Factors affecting vasopressin release

Increased by:	Decreased by:
Increased osmolality	Decreased osmolality
Hypovolaemia	Hypervolaemia
Hypotension	Hypertension
Nausea	Ethanol
Hypothyroidism	α-Adrenergic stimulation
Angiotensin II	
Epinephrine (adrenaline)	
Cortisol	
Nicotine	
Antidepressants	

© Elsevier Science Ltd

Poruchy sekrece nebo aktivity ADH

- Nemoc hypotalamu (centrální diabetes insipidus)
- Neadekvátní tvorba hormonu
- Nephrogenní diabetes insipidus – renální tubuly nejsou senzitivní na ADH.

Polyglandulární autoimunní syndromy

- Nejčastěji primární hypotyreoidismus, diabates mellitus, Typ 1 a Addisonova nemoc nebopernicióznı́ anémie.

Table 18.4
Types of autoimmune disease

Organ and frequency if known	Antibody	Antigen if known	Clinical syndrome
Stimulating			
Thyroid (1 in 100)	Thyroid-stimulating immunoglobulin (TSI, TSAb) Thyroid growth immunoglobulin	TSH receptor	Graves' disease, neonatal thyrotoxicosis Goitre
Destructive			
Thyroid (1 in 100)	Thyroid microsomal antibody Thyroglobulin	Thyroid peroxidase enzyme (TPO)	Primary hypothyroidism (myxoedema)
Adrenal (1 in 20 000)	Adrenal cortex	21-Hydroxylase enzyme	Primary hypoadrenalism (Addison's disease)
Pancreas (1 in 500)	Islet cell	GAD (see p. 1074)	Type 1 (insulin-dependent) diabetes
Stomach	Gastric parietal cell Intrinsic factor		Pernicious anaemia
Skin	Melanocyte		Vitiligo
Ovary (1 in 500)	Ovary		Primary ovarian failure
Testis	Testis		Primary testicular failure
Parathyroid	Parathyroid chief cell		Primary hypoparathyroidism
Pituitary	Pituitary-specific cells		Selective hypopituitarism (e.g. GH deficiency, diabetes insipidus)

Frequencies are approximate and refer to the population in Northern Europe
GAD, glutamic acid dehydrogenase
NB: Other related diseases include myasthenia gravis and autoimmune liver diseases

© Elsevier Science Ltd

Ektopická sekrece hormonů

- Syntéza hormonů v z neoplastických neendokrinních buněk, nejčastěji u tumorů s nějakým stupněm embryonální podobnosti specializovaným endokrinním buňkám.
- *Hyperkalcémie u nádorové nemoci*, často u tumorů plic a prsu z dlaždicových buněk, často s kostními metastázami. Pokud nejsou přítomny metastázy, je klinický obraz pod vlivem PTH-related proteinu (PTHrP), který má významnou sekvenční homologii s PTH.
- *SIADH – (=syndrome of inappropriate secretion of antidiuretic hormone)* - plicní tumory
- *Ektopický ACTH syndrom*. Malobuněčný karcinom plic, karcinoidy, tyreoidní karcinomy.
- *Produkce aktivity podobné insulinu* může mít za následek hypoglykémii.

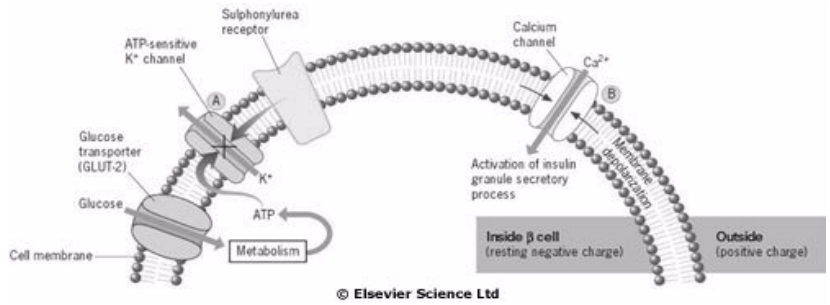

Regulace sekrece inzulinu z beta buněk

Regulace sekrece inzulinu z beta buněk

- **Glukóza** vstupuje do beta buněk pomocí transportéru GLUT-2, který úzce spolupracuje s glukokinázou.
- Glykolýza uvnitř buňky vede k tvorbě ATP. Ten uzavírá K+ kanály v membráně (A). Pokud se sulfonylurea váže na svůj receptor, dochází také k uzavření K+ kanálů.
- Uzavření K+ kanálů vede k depolarizaci membrány , což vede k otevčření voltage –dependentních Ca kanálů (B).
- Nárůst Ca++ vede k aktivaci kalciově deopendentních fosfolipidové protein kinázy, která několika fosforylačními kroky vede k fúzi granulí obsahujících inzulín membrány beta buňky a k exocytóze obsahu granul.

Transport glukózy

- Buněčné membrány nejsou jednoduše propustné pro glukózu. Do buněk ji přinášejí transportéry.
- GLUT-1 – umožňuje bazální průnik glukózy do mnoha buněk, který není stimulovaný inzulínem.
- GLUT-2 – transportuje glukózu do beta buněk pankreatu.
- GLUT-3 – průnik glukózy do mozkových buněk, neřízený inzulínem.
- GLUT-4 – umožňuje působení inzulínu

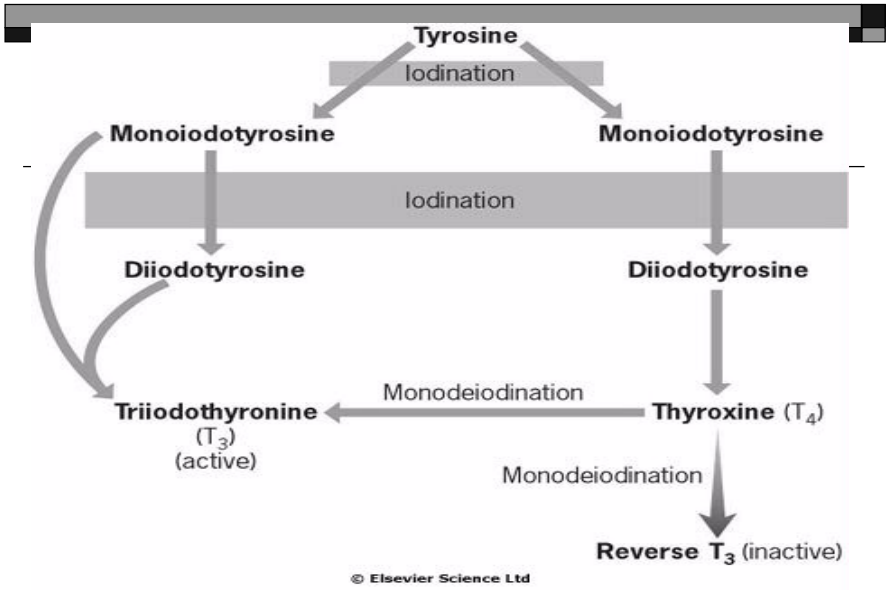

Syntéza a metabolismus tyreoidních hormonů

- Produkuje se více T4 než T3, ale T4 je konvertován v některých periferních tkáních (játra, ledviny, sval) na aktivnější T3 pomocí 5'-monodeiodinace; alternativní 3'-monodeiodinace vytváří inaktivní reverzní T3 (rT3).

Syntéza a metabolismus tyreoidních hormonů

- V plasmě je více než 99% T4 a T3 vázáno na vazné proteiny (thyroxine-binding globulin, TBG; thyroid-binding prealbumin, TBPA; a albumin).
- Aktivní je pouze volný hormon - T3 se váže na speciální nukleární receptory.

Deficit jódu

- Doporučená denní dávka 140 µg
- Často v hornatých oblastech (Alpy, Himaláje, Jižní Amerika, centrální Afrika) –endemické uzly.
- Pacienti jsou eutyreoidní nebo hypotyreoidní v závislosti na závažnosti deficitu jódu.

Table 18.21
Characteristics of thyroid function tests in common thyroid disorders (the clinically most informative tests in each situation are shown in bold)

	TSH (0.3–3.5 mU/L)	Total T_4 (50–160 nmol/L)	Free T_4 (10–25 pmol/L)	T_3 (1.2–3.1 nmol/L)
Thyrotoxicosis	**Suppressed (< 0.05 mU/L)**	Increased	**Increased**	**Increased**
Primary hypothyroidism	**Increased (> 10 mU/L)**	Low/low-normal	Low/low-normal	Normal or low
TSH deficiency	Low-normal or subnormal	Low/low-normal	**Low/low-normal**	Normal or low
T_3 toxicosis	Suppressed (< 0.05 mU/L)	Normal	Normal	**Increased**
Compensated euthyroidism	**Slightly increased (5–10 mU/L)**	Normal	**Normal**	Normal

© Elsevier Science Ltd

Hypotyreoidismus

- Prevalence u žen 1,4 %
- Prevalence u mužů 0,1%

Příčiny primárního hypotyreoidismu

- **Hashimotova thyreoiditis**
- Autoimunní původ, častější u žen pozdního středního věku, vytváří atrofické změny s následnou regenerací, což vede k tvorbě uzlů. TPO (antiperoxidázové) protilátky s velmi vysokým titrem (> 1000 IU/L).

Table 18.22
Causes of hypothyroidism

PRIMARY

Congenital
Agenesis
Ectopic thyroid remnants

Defects of hormone synthesis
Iodine deficiency
Dyshormonogenesis
Antithyroid drugs
Other drugs (e.g. lithium, amiodarone, interferon)

Autoimmune
Atrophic thyroiditis
Hashimoto's thyroiditis
Postpartum thyroiditis

Infective
Post-subacute thyroiditis

Post-surgery

Post-irradiation
Radioactive iodine therapy
External neck irradiation

Infiltration
Tumour

SECONDARY

Hypopituitarism
Isolated TSH deficiency

Peripheral resistance to thyroid hormone

© Elsevier Science Ltd

Symptoms

Tiredness/malaise
Weight gain
Anorexia
Cold intolerance
Poor memory
Change in appearance
Depression
Poor libido
Goitre
Puffy eyes
Dry, brittle unmanageable hair
Dry, coarse skin
Arthralgia
Myalgia
Muscle weakness/Stiffness
Constipation
Menorrhagia or oligomenorrhoea in women
Psychosis
Coma
Deafness

Signs

Mental slowness
Ataxia
Poverty of movement
Deafness
Psychosis/dementia (rare)

'Peaches and cream' complexion
Dry thin hair
Loss of eyebrows

Hypertension
Hypothermia
Heart failure
Bradycardia
Pericardial effusion

Cold peripheries
Carpal tunnel syndrome
Oedema

Periorbital oedema
Deep voice
Goitre

Dry skin
Overweight/obesity

Myotonia
Muscular hypertrophy
Proximal myopathy
Slow-relaxing reflexes

Anaemia

© Elsevier Science Ltd

Laboratorní diagnostika

- Sérový TSH; vysoké TSH potvrzují primární hypotyreoidismus.
- Nízký celkový nebo volný T4 potvrzují hypotyreoidní stav.
- *Přítomnost protilátek*
- *anémie*, obvykle normochromní a normocytární
- *Zvýšené hladiny AST (svaly, játra)*
- *Zvýšení hladiny kreatin kinázy v důsledku rozvíjející se myopatie*
- *Hypercholesterolémie*
- *Hyponatrémie*

Table 18.23
Causes of hyperthyroidism

Common
Graves' disease (autoimmune)
Toxic multinodular goitre
Solitary toxic nodule/adenoma

Uncommon
Acute thyroiditis
- viral (e.g. De Quervain's)
- autoimmune
- post-irradiation
- post-partum

Gestational thyrotoxicosis (hCG stimulated)
Exogenous iodine
Drugs – amiodarone
Thyrotoxicosis factitia (secret T_4 consumption)

Rare
TSH-secreting pituitary tumours
Metastatic differentiated thyroid carcinoma
hCG-producing tumours
Hyperfunctioning ovarian teratoma (struma ovarii)

© Elsevier Science Ltd

Hypertyreoidismus

- 20-40 let, 5x častější u žen, postihuje 2 - 5% žen.
- > 99%) primárních

Symptoms

Weight loss
Increased appetite
Irritability/behaviour change
Restlessness
Malaise
Stiffness
Muscle weakness
Tremor
Choreoathetosis
Breathlessness
Palpitation
Heat intolerance
Itching
Thirst
Vomiting
Diarrhoea
Eye complaints*
Goitre
Oligomenorrhoea
Loss of libido
Gynaecomastia
Onycholysis
Tall stature (in children)
Sweating

*Only in Graves' disease

Signs

Tremor
Hyperkinesis
Irritability
Psychosis

Tachycardia or atrial fibrillation
Full pulse
Warm vasodilated peripheries
Systolic hypertension
Cardiac failure

Exophthalmos*
Lid lag and 'stare'
Conjunctival oedema
Ophthalmoplegia*
Periorbital oedema
Goitre, bruit
Weight loss

Proximal myopathy
Proximal muscle wasting
Onycholysis
Palmar erythema

Graves' dermopathy*
Thyroid acropachy
Pretibial myxoedema

*Only in Graves' disease

© Elsevier Science Ltd

Klinické příznaky hyperhyreózy

- *Oční příznaky*
- *Pretibiální myxedém* – infiltrace bérců.
- *Ve vyšším věku časté atriální fibrilace*, jiné tachyarytmie nebo srdeční selhání.
- *U dětí* excesivní růst nebo rychlost růstu, hyperreaktivita. Váha se spíše zvyšuje.
- *Apatická tyreotoxikóza* u některých starších pacientů.

Gravesova nemoc

- Autoimunní etiopatogeneza.
- IgG protilátky se vážou na receptory pro TSH.
- Asociace s HLA-B8, DR3 a DR2.
- *Yersinia enterocolitica* a *Escherichia coli* a jiné Gram-organismy obsahují vazná místa pro TSH. Význam infekce v patogenezi?
- Oční příznaky
- Lymfadenopatie
- Splenomegálie.
- Pernicious anémie
- Vitiligo
- Myasthenia gravis

Laboratorní diagnostika

- Sérový TSH je snížen (< 0,05 mU/L).
- Zvýšené hladiny T4, volného T4 nebo T3;
- TPO a protilátky proti tyreoglobulinu
- Protilátky proti TSH receptoru:
- tyreoidní stimulating immunoglobin (TSI) pozitivní v 80%
- TSH-binding inhibitory immunoglobin (TBII) v 60-90%